

ואין מברין אלא על מטות זקופות... מרש"י במשנה משמע שדין משנתנו אמור בכל הבראה (וכן נקט הריטב"א לעיקר), שהמנחמים יושבים על מטה זקופה, וכן כתב ריב"ג (הל' אבל עמ' נח) שהמברה הוא שיושב על מטה זקופה. ודעת הריטב"א שגם האבל יושב על מטה זקופה, שאין זה הגון שיאכל המברה במטה זקופה והאבל בכפויה, והרי עיקר דין משנתנו נסוב על דין האבל ולא על המנחמים. וכן יש לדקדק מלשון המשנה 'על מטות זקופות' – ולא אמרו 'מטה זקופה'.
ואם לבו של האבל גס בו – במנחם, ישבו שניהם על מטה כפויה. ויש מפרשים 'לבו גס בו' שאין האבל מצטער כל כך – יברוהו על מטה כפויה.
 ויש מפרשים משנתנו כולה במועד, לומר שבמועד מברים רק על מטות זקופות מפני שאין כפיית המטה במועד (עפ"י רמב"ן, וכ"פ בשו"ע או"ח תקמ"ח וי"ד תא"ד). ואולם הברייתא ודאי מדברת בשאר ימות השנה, כי במועד אין חילוק אם דעתו גסה אם לאו (עפ"י ריטב"א. והפוסקים השמיטו דין זה מפני שאין לנו כפיית המטה כיום).

דף כז

ערסא דגדא' זו לשון 'חדושי הר"ן' במסכת סנהדרין (כ. חדושי הר"ן על סנהדרין, אין ודאות שהם של הר"ן):
'פירש רש"י ז"ל: למזל הבית מונחת משום ניחוש. ואין פי' נכון דח"ו לא תהא כזאת בישראל, דודאי אסור הוא מפני דרכי האמורי ויותר חמור ממנו, אלא יש לפרש שאותה המטה היו עושין לסימן של עושר, לומר שיש להם בגדים יותר מכדי צרכן, לעשות מטה שלא לצורך. ובדרך השאלה קורין אותה המטה העולם, מטה של מזל טוב'.

והרא"ש בתוספותיו שם פרש שאין בדבר משום דרכי האמורי כי אין זה ניחוש אלא כמו שאמרו (בפרק ערבי פסחים. וע' משנ"ב רמא סק"ה) 'שרא דעניותא – נביל שמיה', וכשהבית נקי ויש בו מטה מוצעת, אין שר עניות שוכן בו, אלא שר של עשירות ד'נקיד' שמו, השוכן במקום נקי וצח.

'מידי דהוה אמטה מיוחדת לכלים... – אך לא ממש כמותה, כי מטה המיוחדת לכלים אפילו זקיפה אינה צריכה, כפי משמעות סתימת הברייתא, ואילו דרגש צריך זקיפה. והטעם הוא משום שמטה העשויה לכלים כליה מוכיחים עליה, ואילו הדרגש אין בו היכר (תוס' הרא"ש; רבנו יונה סנהדרין כ.). ואולם הריטב"א כאן כתב שמטה המיוחדת לכלים צריכה זקיפה, ודוקא 'לכפותה' אמרו שאין צריך.

'אמר ליה ההוא מרבנן ורב תחליפא בר מערבא שמיה... על הביטוי 'ההוא מרבנן' – ע' במובא בנדרים נו.

'הא בבית האבל הא בבית המנחמין'. נראה שמביאים לשם מוגמר ובשמים כדי לטהר האויר ולהעברת מחנק וריח [כיו"ב מבואר בפוסקים שמביאים לבית שהמת שם כדי להעביר הסרחון. יו"ד שעת, ז] – אבל אין מברכים עליו מפני שלא נועד לבשם אלא להעביר הריח.

'אסקוטלא' – קערה קטנה (רב האי גאון כלים ל, א; הערוך 'אסקוטלא').

(ע"ב) 'בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות'. פירוש, כל הכלים שהיו במיטתה

בחייה, היו מסלקים אותם מעליה סמוך למיתתה ומטבילים אותם, וכן לזבים ולזבות. וכיון שהיו הנדות והזבים החיים מתביישים התקינו שיהיו מטבילים כלים של כל אדם (עפ"י תורי"ד; ראשונים גדה עא.).

יציא בכלי פשתן. מלבד הטעם המבואר כאן שכלי פשתן זולים ופשוטים, כתב הצ"ח (בברכות יח:): טעם נוסף לכך שהתכריכים עשויים מפשתן, מפני שהפשתן כלה ונרקב מהרה – כדי שלא יעכב ריקבון הגוף, שכל זמן שבשר הגוף קיים אין הנפש יכולה להיפרד ממנו לגמרי [ע' שבת קנב: לפי דעה אחת כל זמן שלא נתעכל הבשר, יודע המת מה אומרים לפניו], ורק כשכלה הבשר עולה רוח למעלה. וזהו הטעם שמצוה לקבור בקרקע. עד כאן מהצ"ח.
אודות שימוש באמצעים מלאכותיים למהר עיכול הבשר – ע' ברמ"א יו"ד ססג, ובפתחי תשובה סק"ה.

אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאי לישב אצלו. הרמב"ם (אבל יג, ג) מפרש שלא יטריחוהו יותר מדאי. ולפי שהאבל אסור בשאלת שלום, בזמן שפוטר את המנחמים שוחה לנגדם מעט כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום (ריצ"ג, מובא בריטב"א).
ונראה סמך לדבר באבל רבתי (י) 'נכנס לתוך ביתו, באו אחרים לנחמו – מגלה את ראשו ופותרן' וגילוי זה הוא כנענוע שבכאן, לסימן פטירה.
ומרש"י משמע שמפרש בנענוע המורה על ניהום ובוזה נתקיימה מצות המנחמים ושוב אינם רשאים לישב שם ישיבה בעלמא שלא לשם ניהום.

לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה' – שמשמע ישב באבלו ישב בחליו (רמב"ם אבל יג, ה). והריטב"א מפרש שהכוונה לומר שהקמים לפני חכם בכל מקום, אומר להם 'שבו', משא"כ אבל וחולה שאין צריכים לקום, אם עמדו רשאים לישב בלא אמירת 'שבו'.

אבל יום ראשון אסור לאכול לחם משלו... בטעם הדבר, כתב רבנו ירוחם (נתיב כח) בשם הרא"ש (ומובא בכ"י ובדרישה), כי האבל דואג ונאנח על מתו ואינו חושש לאכול, שרצונו למות גם הוא – על כן צוה השי"ת לאחרים שיאכילוהו משלהם, והפוחת לא יפחות מסעודה ראשונה שהיא עיקר זמן המרירות. ויש מפרשים שזהו פעולה המורה על ניהום, שמראים לאבל שאינו עוזב לנפשו אלא נתון הוא על לבם וכל צרכיו לפניהם, ולא ישליכוהו אחר גום.
ויש מי שכתב טעם אחר, כדי שלא יאכל וישתה יותר מדי, מפני שצריך להראות מרירות וצער, וכשאוכל משל אחרים יתבייש לאכול ולשתות מכדי צרכו (עפ"י שבט יהודה יו"ד שעה; מובא בפני ברך ז, א).

המנהג שנותנים לאבל [בכל משך האבלות] פרוסת הלחם בידו. ורמזו על הפסוק **פרשה ציון בידיה אין מנחם לה** (כן מובא ברמב"ם ברכות ז, ה ובאבודרהם; טשו"ע או"ח קסו, ח).
ונראה טעם הדבר כנ"ל, לאות כי הוא מעצמו אינו תאב לאכול, רק אחרים מאכילים אותו. ולפי הטעם שיש בהאכלת אחרים משום נחמה, יש לפרש הרמז כך: פרשה ציון בידיה – שלקחה בידיה בעצמה כי – אין מנחם לה, הא אם יש מנחם – הלא יפרוס. [ובפוסקים הוזכר זה לענין פרוסת המוציא, שהבוצע לא יתן בידו למסובים מפני שדרך אבל היא זו. ולכאורה בשאר מסירת לחם לאכילה חוץ מפרוסת 'המוציא' שהיא תחילת האכילה, לא שמענו קפידא בדבר].

כל המתקשה על מתו יותר מדאי, על מת אחר הוא בוכה' – מפני שנראה כמתאונן על הדיין וקורא תגר לפיכך פנקסו נפתחת (עפ"י ריטב"א).

'שלושה ימים לבכי'. רבי יעקב עמדין בהגהותיו (לשבת קנא): צדד להוכיח שאין זה בגדר חיוב אלא רשות, ועיקר המאמר בא לומר שלא יוסיף על שיעור זה. וכן כתב בשפת אמת שם. ואולם מבואר בגמרא וברמב"ם שמדה רעה היא שלא לבכות על המת (וע' שו"ת הרדב"ז ח"ג תקפה – ומובא בשו"ת ברכה י"ד שצד). ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה לו, ב) נקט זאת כחיוב ממש.

– שיעור שלושה ימים לבכי אמור בשאר כל העם, אבל תלמידי חכמים – הכל לפי חכמתם. ואין בוכים עליהם יותר משלשים יום שאין לנו גדול ממשו רבינו וכתביב ויתמו ימי בכי אבל משה. וכן אין מספידים יתר על שנים עשר חדש. אין לנו בחכמה גדול מרבינו הקדוש ושנים עשר חדש בלבד נספד (רמב"ם הל' אבל יג, י).

'דאמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה – הותרה לו. הותרה לו סלקא דעתך? אלא אימא נעשית לו כהיתר' – שוב אין לו צורך לבקש התנצלות ותירוצים לעצמו על עונו, כי כבר אינו מרגיש שום חסרון במעשהו, על כן לא יעסיק את שכלו בטענות אונס או שאר טענות מוטעות אלא פשוט אומר בלבו כי מעשיו כשרים וישרים, ולא נשארה בו שום הרגשה ושום נצוץ התעוררות דקדושה נגד חטא זה, ומה רחוק הוא מן התשובה (מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 122).

– למה לא אמר רב הונא מתחילה 'נעשית לו כהיתר'? אלא זהו טבעו של האדם, שמתעורר ומתרגש יותר דוקא על ידי התמיהה והקושיא ואז נקלטת התשובה בלבו היטב, כענין מצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח שעיקרה על ידי השאלה והתשובה. אף כאן, ישמע השומע 'הותרה לו' ויתמה 'הותרה לו סלקא דעתך?' ואז יאזין היטב לתשובה ויכנסו הדברים בלבו (מתוך שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, לב תשל"א).

יצוין שמצאנו כן לרב הונא במקום נוסף; בקדושין כט: 'בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה'. והקשו 'בעבירה סלקא דעתך? אלא אימא כל ימיו בהרהור עבירה'. בשני המקומות בא רב הונא להדגיש את חומר העבירה ולהמחיש את סכנת היצר האורבת. [וכן מצונו סגנון דומה במאמרי רב הונא, לנקוט לשון הקצנה כדי להדגיש חומרת הדברים או להביאם לידי מבחן; ע' ב"ב קעב: 'אמר רב הונא ממך אפילו מר"ג ואפילו משבור מלכא'. ופרשו בתוס' לשון שאלה הוא, כאומר האם עד כך מגיעים הדברים שאפילו אדם כר"ג שאינו רגיל להלות יגבה בו. וכן הביאו התוס' מדברי רב הונא (בגטין כז) 'חיישינן לשני שוירי']. ובשם בעל האבני-נזר מובא (שם משמואל פר' יתרו תרע"ו; שבת שובה תרע"ג), מפני שאדם מישראל מתולדתו נקשר בקשר אמיץ לאביו שבשמים, וכשעובר עבירה נחלש ומתרופף אותו קשר, וכאשר שנה בחטא הותר הקשר, ועל כן כשבא להשמיענו שנעשית לו כהיתר אמר בלשון 'הותרה לו', לרמוז שהותר הקשר.

*

'אין רוח חכמים נוחה ממה שבתי לוויות (טשאפעלס) אחדים מפרסמין שבונין מקוה (לטבול בה את המתים), שהרי כוונתם לעשות מזה רווחים שיעלה זה על הוצאות הקבורה, שהוא נגד תקנת רבן גמליאל שאסור לעשות דבר לכבודו של מת יותר מהדין, מחמת שזה מגדיל הוצאת הקבורה... ואין לבנות מקואות בבתי הלוויות, ומי שראוי ליטבילוהו במקוה למעלתו, ימצאו מקוה ממי שכבר עשה. הכו"ח למען האמת וכבוד המתים כדין...' (מתוך תשובה באגרות משה יו"ד ח"ג קלז).